

XALQ VA MUMTOZ KUYLARNING INSON RUHIYATIGA TA'SIRI

*Buxoro Davlat Universitetining Pedagogika Institutining
Musika ta'lim yo'nalishi 1-bosqich magistranti
Shodiyev Shohruh
Ilmiy rahbari: Farrux Nurullayev P.f.f.d. (PhD) Dotsent*

Anotatsiya: Maqolada o'zbek xalq kuylari va mumtoz kuylarning bir-biridan farqli jihatlari, ularning o'xshashlik tomonlari, xalq va mumtoz kuylari haqida allomalar ta'riflari asosida bu kuylarning inson ruhiyatiga ta'siri haqida fikr mulohaza yuritiladi.

Аннотация: В статье рассматриваются различия между узбекскими народными мелодиями и классическими мелодиями, их сходство и влияние этих мелодий на психику человека на основе ученых определений народных и классических мелодий.

Annotation: The article discusses the differences between Uzbek folk tunes and classical tunes, their similarities, and the influence of these tunes on the human psyche based on scholars definitions of folk and classical tunes.

Kalit so'zlar: xalq kuylari, mumtoz kuylar, shashmaqom, ushshoq, navo, husayniy, iroq, dugoh, buzruk, cholg'u, adabiyot, qadriyat, bastakor, sozanda.

O'zbek xalqining ko'hna va boy musiqa madaniyati asrlar osha qudratli ma'naviyat manbai bo'lganligi o'tmish tarix zarvaraqlaridan ma'lum. Binobarin, milliy qadriyatlarni ajoyib an'analar ila o'zida mujassam etgan an'anaviy musiqamiz xazinasi hanuzgacha badiiy estetik qiymatini yo'qotmasdan kelmoqda. Ma'lumki, Markaziy Osiyo qadim-qadimlardayoq madaniyat o'chog'i, ilm-fan rivoj topgan zamin sifatida ma'lum va mashhur edi. Bu yerda yetishib chiqqan buyuk olimlar jahon fani, me'morchiligi, adabiyoti va san'ati rivojiga katta hissa qo'shib kelganlar. Musika san'ati ravnaqida ham ana shunday allomalarning ulushi katta bo'ldi. O'zining tarixiy jarayonida turli davr shart-sharoitlari hamda ehtiyojlar taqozosi bilan ular shaklan, usluban va mazmunan tobora o'zgarib borganini qisman tegishli manbalar yordamida kuzatish mumkin. Bizgacha yetib kelgan ashula va maqom namunalari, cholg'u kuylari, bastakorlik ijodiyotining noyob mahsullari rosmana, musiqa folklori bilan uzviy bog'langan holda shakllanib, rivojlangandir.

Aytish mumkinki, biz bugun "Shashmaqom" deya atab, e'zozlayotgan boy mumtoz musiqamiz shakllanishi, takomillashuvi, umuman taraqqiyoti qadim davrlarda boshlangan. Dastlab o'n ikki maqom, keyinchalik esa "Shashmaqom" shaklidagi bu merosning asosi yetuk bastakorlar, sozanda-yu xonandalar tomonidan bunyod etilgan va takomiliga yetkazilgan. O'zbek mumtoz musiqa san'ati olamining

oltin xazinalari cheksiz va dunyodagi eng qadimiylardandir. Shu o'lmis mumtoz asarlar xalqimiz o'rtasida professional va havaskor sozandalar, xonandalar ijrosida doimo yangrab, asrlardan-asrlarga, ustozdan shogirdlarga o'tib, mukammallashib, sayqal topib, boyitilib bizning davrimizgacha yashab keldi va xalqimizning bebaho mulkiga aylandi.

O'zbekistonda "Shashmaqom"ning yangi milliy udumlari paydo bo'lishi ham serqirra maqom an'alarini nafaqat saqlanishi va himoya qilinishi, balki yanada yuksalishiga olib keldi. O'zbek mumtoz musiqasi, birinchi navbatda, kishiga ruhiy yengillik baxsh etish vazifasini bajarsa, ikkinchi tomondan, kishining tashqi dunyoga estetik munosabatda bo'lishini shakllantiradi; uchinchi tomondan esa tarbiyaviy ta'sir vazifasini ham bajaradi. Har bir musiqa asarining kishi ruhiyatiga ta'sirini qadim davrlarda yashab o'tgan olimlarning asarlari ham, hozirgi texnika taraqqiyoti davri samaralari ham isbotlab turibdi.

Sharqning buyuk mutafakkirlari musiqaning inson ruhiyatiga ta'siri, turli his-tuyg'ular uyg'ota olish xususiyatlarini batafsil tahlil qilganlar. Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Safuiddin Urmaviy, Qutbiddin Sheroziy, Abdulqodir Marog'iy, Abdurahmon Jomiy, Darvish Ali Changiylar maqomlar va umuman, mumtoz musiqaning kishilarga ta'sirini o'rganishgan. Maqom, uning sho'balari va qismlari insonga turlicha ta'sir qilishini uqtirib o'tishgan. Ushshoq, Navo, Husayniy, Iroq, Dugoh, Buzruk kabi jozibador va ohangdor maqom yo'llari nafaqat Markaziy Osiyoda, balki Yaqin va O'rta Sharq xalqlari musiqa madaniyatidan o'rin olib, mashhur bo'lgan. Shu bois, o'zbek mumtoz musiqasi minglab yillar davomida shakllanib, sayqal topib, badiiylashib, yuksak pog'onalarga ko'tarilgan va xalqning madaniy-ma'naviy boyligiga aylangan. Insonni ma'naviy kamol toptirishda tarbiyaviy ta'sirning barcha shakl, usul va vositalaridan samarali va unumli foydalanish lozim bo'ladi.

O'zbek mumtoz musiqasi serjihat va buyuk ma'naviyat namunasi sifatida namoyon bo'lib kelgan. Binobarin, ushbu musiqa namunalari ijod, san'at turi bo'lib qolmasdan, balki madaniyatning muhim bir qismi sifatida ham o'rganilishi lozim. O'zbek mumtoz musiqasi shunday keng ko'lamlilik, uning qamrab olmagan mavzulari kamdan-kam topiladi. Xalq o'zi kuylayotgan ashulalarga, dostonlariga, maqomlari va cholg'u kuylariga insonni ma'naviy barkamol qilib tarbiyalashga ta'sir ko'rsata oluvchi tarbiyaviy mavzularni singdira olgan. Ushbu musiqa namunalari orqali xalq yuragidagi dardlarini, mehr-muhabbatini, ishqiy kechinmalarni, orzu-istaklarini bayon qilib kelgan.

O'rta asrlarda yashab ijod etgan sharqning taniqli allomasi Yoqub Ibn Isxoq an-Kindiyning, musiqa inson ruhiga ta'siri ustida ko'p shug'ullanganligi va bu sohada anchagina muvaffaqiyatlarga erishganligini aytib o'tsak foydadan xoli bo'lmaydi. Uning yozishicha: -"Kuylar bilan gullar o'rtasida qandaydir o'xshashlik bor. Gullardan taraladigan xushbo'y hidlar ovozsiz musiqaga o'xshaydi. Hidlar musiqa

sadolariga o‘xshab, kishi ruhini ko‘taradi, kuchiga kuch qo‘shadi»¹. Shundan kelib chiqib ayni o‘rinda bir go‘zal kuyni mohir ijrochi ijrosida eshitish insonga huzurhalovat baxsh etadi.

Mumtoz musiqamizni o‘rganish, uni amalda o‘zlashtirish musiqa va san’at kollejlari hamda akademik litseylar talabalarining milliy g‘ururini shakllantirish uchun asosiy omillardan bo‘lib qoladi. O‘zbek mumtoz musiqasi haqida alohida mukammal ma’lumot berishning bosh maqsadi mazkur o‘quv muassasalari talabalarini o‘zbekona musiqa an‘analari, qadriyatlari ruhida tarbiyalashga munosib hissa qo‘shishdir.

Xalqimiz va uning namoyandalari tomonidan yaratilgan ashula va katta ashulalar, dostonlar, maqomlar va turli shakllardagi cholg‘u kuylari hamda ularning ijro uslublari va usullari yuzasidan ma’lumot hosil qilish, ular haqida mustaqil fikrni shakllantirish o‘zbek mumtoz musiqasi fanining vazifalari hisoblanadi.

O‘zbek xalqining musiqa madaniyati ko‘p asrlik tarixga ega bo‘lib, u ko‘pchilik sozanda va xonandalar avlodining faoliyatida qaror topgan an‘anaviy musiqa san’ati ekanligi haqida guvohlik beradi. An‘anaviy musiqa - bu badiiy jarayon bo‘lib, unga xalq tomonidan yaratilgan, asrlar osha bizgacha yetib kelgan xalq musiqa ijodi yoki musiqa folklori va yetuk sozanda-bastakorlar tomonidan ijod etilgan mumtoz musiqasi kiradi. Bu ijodiyot namunalari og‘zaki an‘anada saqlanib, sayqal topib, barkamol musiqa asari sifatida rivojlanib kelmoqda.

¹ З. Эгамбердиева, З. Эгамбердиев. « Ан-Киндий мусиқаси» Совет Ўзбекистони санъати 10/1978.